

ВАНДА БІНКЕВИЧ

ПАРТІЯ НКВД

ОПОВІДАННЯ

(Переклад з польської)

Видавництво „СТРІЛА”

Всі права застережені.

Арештованого Квятека ввели у великий будинок, на якому не висіло жодних вивісок, а коло дверей не видно було ніякої охорони. Але Квятек знав, що в цьому загадковому будинкові міститься офіційно в Любліні не знаний, але кожному відомий, уряд - советська таємна поліція, НКВД.

Після довгих мандрівок по сходах і коридорах Квятека завели нарешті в просторий кабінет, де за великим столом сиділа людина в цивільному убранні.

- Прівзище? - Спитала людина стомленим, байдужим голосом, правильною польською мовою, але з чужим акцентом.

- Квятек.

- А - а Квятек, Ян Квятек? - Людина в цивільному одязі сказала: - Сідайте, сідайте, прошу вас. - І російською мовою наказала вартувим вийти. - Що ж, пане Квятеку, давайте познайомимось. Ви вже уявляєте приблизно де ви і що з вами трапилось?

Квятек спокійно - здивовано підняв брови: - Не зовсім.

- Я є слідчий управління державної безпеки польської республіки, - мовила людина в цивільному.

- Наскільки мені відомо, - відповів іронічно Квятек - управління безпеки уряду Ванди Василевської міститься на іншій вулиці. Там і вивіска є. А це ніби приватний будинок?..

- Ну, не будемо, не будемо на тому спинятися, - сказав нетерпляче слідчий: - Пізніше зрозумієте різницю... - Додав багатозначно. - А поки що розкажіть нам, як ви - старий польський комуніст, відважились виступати проти робітничої советської влади і проти польської народної республіки?.

Квятек здивовано подивився на слідчого: - Я?.. Проти робітничої влади?...

- Так. Ховаючись від нас, ви тим самим виступаєте проти нас.

- Але при чому ж тут робітнича влада і ви? - запитав здивовано Квятек.

Лице слідчого раптом налилося кров'ю. Він стукнув по столу кулаком, схопився з місця і швидко заговорив російсь-

кою мовою: - Хочеш протиставити нас робітничій клясі?! Ти ще інакше заговориш тут!...

- Не «тикайте» на мене, москалю, - відповів призириливо й навмисне по російськи Квятек: - Інакше мовчатиму.

- Ні, ти заговориш інакше... Я змушу заговорити інакше...

Квятек витяг з кишені газету і невеличкий кусень хліба і, переглядаючи газету, почав спокійно їсти.

В очах слідчого спалахнула й погасла блискавка. Але він опанував себе і заговорив знову по польськи лагідним голосом: - Гаразд. Перейдемо до фактів. Чому ви перебрались через фронт під чужим прізвиськом?

- Ну, а як же? - Спокійно запитав Квятек. - Адже моє справжнє прізвисьце ви знаєте.

- А з чийого доручення перебирались і для якої цілі?

- Цього не можу сказати.

- Скажете. - Грізно закричав слідчий: - Берлін послав?

Квятек спокійно - призириливо подивився на слідчого: - В усякому разі і не Москва.

Слідчий знову налився кров'ю і знову перейшов на російську мову: - Ти, фашиська мордо, смієш в один ряд ставити Москву й Берлін?

Квятек знову почав їсти хліб і читати газету. Потім підвів голову і задумливо подивився на слідчого. - Ну точнісінько як в Гестапо. Тільки там кричали не «Москва й Берлін», а «Берлін і Москва»... А втім, ви обурюєтесь не тільки як москаль, а як і большевик...

- Як комуніст... - перебив слідчий.

- Нехай уже буде й так, - байдуже підтвердив Квятек: - Як комуніст... з орденом Суворова. Але ваше щире обурення проти зіставлення вас з фашизмом змушує мене бути з вами одвертим, хоч може я й каютимусь... Я взагалі давно хочу зустрітись з вами. Не особисто з вами, а з большевиками. Багато в ваших діях було для мене незрозумілого й дивного, тому я так прагну зустрічі. Тож будемо одвертими. Почну з конспірації. Згодьтеся, що я мусів бути обережним.

- Чому? - Запитав слідчий.

Квятек пильно подивився на нього: - Щирість вашого здивування просто приголомшує... Ага, забув: ви ж справді не все знаєте. Ваша бюрократія спеціалізована і ви не повинні всього знати.

- Слідчий НКВД може знати все.

- Ну, тоді ваш апарат забув вам нагадати... Як же я міг іти під своїм прізвиськом на окуповані вами терени, коли ви в 1937 році викликали провокаційно до Москви увесь провід польської комуністичної партії і перестріляли його там? Чи гадаєте нам не відомо, що в 1939 році, окупувавши Західню Україну й Білорусь, ви виарештували й перестріляли місцевих комуністів, які, довіривши вам, зустрічали вас як братів? Невже ви вважаєте нас такими вже безнадійними дурнями, припускаючи, щоб після всього того, я, перейшовши фронт, віддався вам, як останній ідіот? Я не стану перелічувати всього, що досі становило для нас загадку, а тепер з'ясується як страшна правда.

- Що ж то за правда?

- Не граймося в наївність. Кожному польському революціонеру відомо, що різниця між Троцьким і Кагановичем тільки в одному: Троцький був революціонер, а Каганович є гендляр. І якщо кагановичі знищили троцьких, то це може означати тільки одно: безпринципне гендлярство перемогло революцію. Хіба для кожного революціонера не ясно, що знищити голодною смертю за шість тільки місяців 1933 року кільканадцять мільонів людей, ідейні люди неспроможні, а спроможні тільки гендлярі. І хіба не ясно для кожного, що розстрілювати цілими дівізіями німецьких полонених робітників, як то робите ви, не спроможні не тільки ідейні комуністи, а ніякі нормальні люди взагалі, в тому числі й капіталісти. Робити те можуть тільки фашисти, хоч би й з червоними зірками... У світі немає страшніших ворогів і ненависників пролетаріату, як ви. Ви перейняли від капіталізму увесь його цинізм, відкинувши «пережитки миноголоного», що пом'якшували його: родину, громадськість, патріархальність, релігію. Словом, ви створили хемічно-чистий капіталізм. І якщо ви йдете тепер на Європу, то, гадаєте, Європа не знає, що йдете ви не як визволителі, а як конкуренти інших пониволовачів? Ви купуєте прихильність мас тим, що ламаєте старе скоріше, ніж воно само б відмерло? Та то навіть добре було б, якби ви тільки ламали старе. Але за вашою спиною сховано нове, ще страшніше і ще безнадійніше, ярмо. Ярмо організованого і безконкурентного капіталізму без власності. І ми хочемо, щоб народи принаймі знали, що ви несете їм біломоркани, соловки і Колиму. Ми розкриємо світові очі і ніхто того не зробить так, як ми, бо ніхто вас не знає так, як ми!

Квятек одкинув назад голову і палаючими очима подивився на слідчого.

То ви значить хочете, щоб перемиг фашизм, чи американський капіталізм.

- Ми хочемо насамперед, щоб згинули ви? - Сказав з пристрасстю Квятек. Щоб вас, зрадників і кривавих собак, змела хвиля народного гніву. О, ми дуже добре знаємо чим ви хочете шантажувати народи. Ви хочете, щоб люди обирали: - хто не з вами, той з капіталізмом, тобто - з безробіттям, війнами, з династіями нових деспотій мільярдерів. А оскільки світ не знає ще вашої нової вовчої природи, оскільки над вами ще залишився орел революціонерів, то ви, приховаючи свої хижі пазурі, хочете загарбати світ страшним ошуканством. Не вийде! Лякаєте нас, що не йдучи з вами, ми допомагаємо капіталізму? А чи знаєте ви страшну загадку великої французької революції? Загадку, яку жоден історик не розгадав і яка тільки тепер стає зрозумілою?

Слідчий пильно дивився на Квятека, який гіпнотизував його палаючими очима.

- Чи знаєте ви, чому гебертисти і всі ліві й найлівіші революціонери, з комуністом Бабефом на чолі, в дні термідору йшли проти зрадника й кривавого собаки Робесп'єра, тобто, проти тодішнього Сталіна? Йшли разом з роялістами й найстрашнішими реакціонерами. Історики називають це непорозумінням. Чи не дивне непорозуміння, коли ні один революціонер не виступив в оборону Робесп'єра? Найлекше пояснювати загадки непорозумінням. Насправді ніякого непорозуміння не було, а була одна фантастична теза, подібна до сьогоднішньої. Тоді революціонери казали те саме, що кажемо сьогодні ми: «Волимо, щоб насамперед згинули ви, зрадники й криваві собаки, що отруюєте революцію смородом свого розкладу!» В жодному документі не знайдете, щоб французькі революціонери каялися пізніше за свій виступ проти Робесп'єра разом з реакцією. Не каятемося і ми!

Квятек важко передихнув.

- Але одно незрозуміло, - мовив він далі: - Хто такі ви, гвинтики цієї страшної машини? Ви ж напевне походите з робітників? Невже не розумієте вашої страшної й ганебної ролі - нищителів народу, підпалювачів війни, найстрашніших ошуканців, готових пожертви не тільки ворогів, а на-

віть один одного? Чи ви стали вже тільки автоматами, чи у вас ще ворушиться іскорка сумління?

Слідчий мовчав. Потім підвівся й поволі заходив по кімнаті.

- За вашу одвертість плачу тим самим. - Він спинився перед Квятеком і сперся на стіл. Я не буду відповідати на ваші запитання. Скажу одно: ми всі несемось по якомусь бурхливому потокові. Одні тонуть у ньому, інші якимось тримаються й плывуть. Треті вхопились уже за деревину, а є й такі, що вибрались на доброго човна і з задрістю дивляться туди, де по хвилях безпечно несеться зручний, чудовий пароплав. Хіба цих, щасливіших, можна в чомусь винити? Ви жили за кордоном, отже, безпечно, сказати б на березі потоку. Коло вас вудочка, кошик з бутербродами і добрий тютюн. І вас дивує: чому люди, що в воді, не турбуються один про одного, а кожен тільки про себе? А чи знаєте ви, що тому, хто в воді, часом не видно навіть сусіда, що тоне? А якби й видно було, то чи зміг би він допомогти, коли він сам тоне?

- Яке мерзенне життя? - Процідив стиха Квятек: - І це ви називаєте боротьбою за соціалізм, за братерство всіх людей на світі?

Слідчий мов наелектризований випростався.

- Так, - мовив він: - Але не забувайте, Квятеку, що вас теж зіпхнули вже з берега і ви теж плывите вже в бурхливому мутному потокові. І я можу вам сказати тільки одне: «Рятуйтеся!» Але потік вас несе далі і, бійтеся, ви потонете! Я сказав вам, що у відплату буду з вами одвертим теж. Але сказав це плывучи, як і ви, в потокові. Ви не все знаєте про нас. О, далеко не все! І от я вам розкажу те, чого ви не знаєте. Але майте на увазі, що ми тут зійшлися не байки розповідати. Ми обидва плывемо і кожен рятується... Тож говорю з вами не для того, щоб розважати вас, а для того, щоб вам легше було стати на той шлях, на який я з залізною неминучістю мушу вас вивести. Знайте, що для вас іншого виходу немає: або цей шлях, або - тонути.

- Якщо ви гадаєте, що від ваших слів залежатиме, щоб я робив так, як вам хочеться, то не тратьте часу на зайві розмови.

- Ні, ні, говорити я мушу, хоч би й не хотів. Мушу! Розумієте? Не маю права не говорити.

- Не маєте права? Дивно. Хто ж вам наказує? Прошу вас говорити, говорити!

- Не ставайте в позу непереможного, Квятеку! - зі злістю кинув слідчий: - Не забувайте, що не такі, як ви, - голови комінтерну говорили і підписували все, що було потрібно нам... Не знаєте ви глибини наших можливостей...

- Ви мені загрожуєте?! Може ви збираєтесь заганяти мені голки під нігті? Тоді я вам скажу: так, я не Зінов'єв і не Бухарин. Чуєте? І говоритиму те що я захочу, а не ви!

Слідчий довго й дрібноенько реготався, так що Квятекові стало моторошно. - Не говоріть, не говоріть так - мовив він: - Ви ще й досі не розумієте свого становища, ще й досі говорите з берега, коли ви вже в воді, мокнете і скоро почнете тонути... Я даю вам поради тільки для того, щоб ви зрозуміли конечність того шляху, на який ви повинні стати. Це єдине, чим я спроможний заплатити вам за вашу одвертість, хоч ви й не розумієте, як важливо для вас вислухати мене. Коли ви зрозумієте, що той шлях, на який я хочу вас вивести, є для вас конечний, ви менш вагатиметесь. Бо ж я, врешті, показую вам шлях не на той світ, як я показував уже багатьом і, з цілковитою підставою, повинен би показати й вам, а хочу показати вам шлях справді таки до життя. Те життя буде спочатку важке, бо воно чуже вашому розумінню речей, але то буде все ж таки життя, - з сонцем, з голубим небом, з дібровами й нивами, з обіймами коханої. Отже, слухайте!

Слідчий витягся і лице його стало урочисто суворим.

- Чи ви розумієте де лежить центр ваги советської влади? Ви трохи розумієте, але не зовсім. Гадаєте верховний совет? Або совнарком? Ха - ха - ха! Чи думаєте - оті все-сильні секретарі партійних комітетів? Та чи знаєте ви, що кожен такий секретар лежить у кишені такого як я слідчого. Захочу - і на нього буде матеріал. І то вже від моєї геніяльності залежить чи його за тим матеріалом розстріляють, чи тільки знімуть з секретарства. Кожна людина має свої хиби й помилки. А як не має, то можна їй допомогти їх мати. Має помилки і секретар обкому. А то вже моя справа відповідно висвітлити й доповнити ті помилки. Правду можна розбавляти вигадками так само, як трунок мистецтвою отрутою. Ніхто не впізнає домішки.

- Центр ваги нашої влади так само засекречений, як засекречений центр ваги в отій дитячій іграшці, що зветься

ванька - встанька. Знаєте? Так довга лялька, а положіть її на стіл і вона підскачить на ноги. Люди дивуються, бо думають, що вся суть в розмальованій голові. А справді вся суть в свинці, залитоому в ноги. Центр ваги нашої влади теж не в розмальованій порожній голові виконкомів, партійних комітетів, польських і всяких інших республік, то все для дорослих дітей, щоб здивовано дивились на розмальованого ваньку - встаньку. Центр ваги нашої влади отут, в оцьому приміщенні. Але люди не до кінця уявляють що це означає. Спочатку люди думали, що ми тільки меч революції в чийхсь руках. Власне воно так завжди й є, що поліція всюди тільки більш чи менш слухняний меч у чийхсь руках. Але в нас вийшло так, що меч вибився на самостійний шлях і зробив себе центром ваги. Це робиться не в кабінетах. Влада здобувається в боротьбі. Важчій, ніж на фронті. Закордоном ще й досі думають, що в нас влада належить тільки партії. А втім, може й партії, тільки якій?

Слухайте уважно. Переходжу до найважливішого.

Я наведу вам кілька прикладів. Коли ми відступали перед німцями, ми розуміли, що вернутись назад ми зможемо тільки в тому разі, коли життя під окупантом стане незносним. Тому Сталін і наказав: «Створюйте в тилу у ворога незносний стан». Людина вічно буде егоїстом і вічно обиратиме де краще. В усьому поганому людина винуватитиме тільки владу, хоч би насправді влада й не була винна. Будьмо щирими: хіба товариш Сталін обов'язково хотів, щоб у 1933 році вимерло з голоду десять, чи там п'ятнадцять мільйонів людей? Садист того не захотів би. Тим паче не міг того хотіти Сталін. Він хотів тільки налякати голодом упертих власників, щоб не зривали колгоспів і не тягли назад. В їхніх інтересах хотів і історія, це доведе. А вийшов страшний голод. Спробуйте тепер виправдатись і довести, що влада була невинна. Виходячи з цього, ми до до всіх тих злочинів, що німці робили на окупованих землях, вирішили додати їм ще й від себе як найбільше вини. Ну, наприклад, в кожному місті залишились сотні й тисячі членів комуністичної партії, які не хотіли з нами відступати. Вони прийшли до німців, заявили одверто, що були комуністами і сказали, що будуть працювати чесно. Не будемо розбиратись, чи ті люди гарні, чи погані. Кожен шукає де йому краще. Але погодьтєся, що для нас то була ганьба і політичний скандал. Люди нас компромітували

перед цілим світом, бо ж кожен міг сказати: «От бачите: вони перестріляли вождів революції, а натомість понабравали шкурників». Треба було зрадників покарати, але бажано від імени ворога. Ми послали в поліційний апарат ворога своїх людей. Кожному зрозуміло, що німцям не було жодного розрахунку розстрілювати бувших комуністів, які зрадили нас. Але опінію в гестапо творили, як правило, ми. Наші люди в чужому апараті керували розстрілом наших зрадників. Фашистам назагал подобалось що ми один одного нищимо і вони не приглядались. Тож до злочинств окупанта ми додавали ще й від себе і земля під німцями стала хитатися. Це зветься операція дуплетом, бо в один прийом робиться дві справи.

- Але хто ті люди, що провадили таку важку і чорну роботу? Ми не могли послати до ворога велику кількість відомих енкаведистів. Їх могли впізнати. Треба було посилати людей, яким би ворог довіряв, тобто тих, кого ми ганяли. Це, насамперед, бувші поміщики, капіталісти, білі офіцери, петлюровці, попи і так далі. Всі ці люди були нам потрібні, як розвідчики в ворожому нам і рідному їм таборі і тому ми вже давно почали приручати їх. В знамениті ежовські роки 1937 - 39, коли ми винищували до пня всіх ворогів, перед цими людьми питання поставлено було руба: або з нами, або на Сибір. Серед тих людей були хворі, слабодухі. Дехто мав малих дітей. Словом, ми знайшли чимало таких, хто став нам допомагати. Чим більше ті люди жерли своїх, тим більше ненавиділи нас. Саме ці люди були найпалкішими агітаторами проти нас. Вони йшли до своїх знайомих і сіяли полум'я ненависти проти нас. Скільки страшної правди розповіли вони. Але ми їм дозволяли. Навіть заохочували, бо вони були двійниками і, загінногизувавши своїх обережних друзів, виривали в них репліки співчуття, затаєні погляди і все те приносили до нас. Найпотрібнішим були для нас священники. Вони мали доступ в саме серце контр-революції. У віруючих людей, що жили єдиною надією на Бога, вони випитували все і приносили нам. О, як вони нас ненавиділи. Безсилі помститись, вони ставали цінічно-зухвалими і компенсували безсилля тим, що нахабно виривали в нас різні пиліги для своїх парафій, обороняли репресованих нами віруючих. І ми терпеливо і в потрібній мірі давали їм ті пиліги, бо це підносило їхній авторитет і тим полегшувало нашу роботу.

Де-які з них, правда, навмисне, чи з необачности розкривали себе. Але ми це розглядали як саботаж і суворо карали. Чимало людей заломилося й загинуло. Але решта вросла потроху в нашу систему й ставала фахівцями. Їхні руки й душі були вже остільки забруднені, що вони не мали ніякої надії повернутись до свого минулого. Це були вже цілком віддані нам люди, більш віддані, ніж члени більшовицької партії. Будьмо одверті! Большевицька партія! Вона складається тепер з дворушників, кар'єристів, балаясту і енкаведистів. Дворушники мають ще якісь свої ідеї, але боягузи і шкодять нам зпідтишка. Кар'єристи хочуть використати партію в своїх шкурних цілях. Балаяст - то залякані люди, яких змусили піти в партію як авторитетних людей і добрих фахівців. Вони потихеньку ненавидять нас при всяких наших невдачах і труднощах, сподіваючись, що крапці для них часи підійдуть якось самі. Маючи точні агентурні дані, можу з певністю сказати, що найбільш надійними людьми в большевицькій партії є знову таки енкаведисти. Так потроху визріла думка, що всі дороги нашої влади ведуть до НКВД і всі вузли нашої політики зав'язуються тільки тут. Можна сміливо сказати, що поруч з офіційною, мало впливовою і мало діяльною комуністичною партією стихійно витворилась нова, ніким не знана, але існуюча і єдино чинна партія, партія наших співробітників, партія НКВД.

Перед початком війни ми вже мали сталі кадри цієї партії, а кістяком, основою поміж ними були саме оті бувші люди: бувші багачі, білі офіцери, священники й єпископи, бувші троцькісти, що заломились в наших руках і так далі. В боротьбі з окупантом ми й спералися саме на цих «бувших людей».

Відступаючи, ми сказали цим людям: «Ми вернемось. Вас залишаємо як найбільш довірених від нас людей. Ви мусите залазити до ворога у всі щилини і подвоювати його злочинні дії. Здирайте податки в кілька разів вищі, ніж належить. Арештовуйте й розстрілюйте бувших комуністів, взагалі невинних, але популярних в суспільстві, людей. Будьте брутальні і максимально несправедливі з населенням. Використовуйте всі невдачі і промахи ворога. Вашим девізом мусить бути: «Чим гірше, тим краще!» Вихвалайте ворога саме там, де він найгірший. Провокуйте його де тільки можна.

- Ви нас ненавидите, це ми знаємо. Ви з нетерпінням чекаєте німців і дехто з вас плекає надію прислужитись ворогові проти нас. Короткозорі! Ми ж вас знайдемо де б ви не були і не тільки зрадників, а й дезертирів покараємо так, як ми караємо енкеведистів. А чи ви знаєте як ми караємо своїх? ... Досить тільки розкрити перед світом чим ви в нас були, скільки своїх друзів і як саме ви згубили, щоб вас люди роздерли на шматки. І найлегше нам розкривати вас саме на зайнятих німцями землях. Тому не тушуйсь, братва, а працюй! Врешті ви тепер такі ж, як і ми - ваші начальники і хіба наші серця будуть жорстокі до вас - наших відважних побратимів? Наш лад не такий уже несправедливий і безглуздий, щоб ми дозволили якимсь бездіяльним паразитам з большевицької партії використовувати титанічну працю безіменних героїв. Ні, плоди нашої праці використаєте ви і тільки ви, наші вихованці, наші товариші».

- Все ж де-яка частина тих людей умудрилась під німецькою окупацією вислизнути з-під нашої контролю, пребігти до ворога і навіть дечим пошкодити нам. Але більшість проробила таку роботу, яку оцінить хіба тільки історія. Спочатку зі страху, а коли ми стали гнати німців, то й з правдивою відданістю. Тепер цих людей можна вважати перевіреними і відданими нам і можна з певністю прорікти, що це вже не «бувші люди», а майбутні люди. Їм, переможцям, належить майбутнє! Настане час, коли зникне тінь большевицької партії і виступить єдино-реальна і єдино-діюча сила - ПАРТІЯ НКВД. Справа, звичайно, не в тому, як вона зватиметься... Може навіть назва її залишиться стара, большевицька.

Слідчий зробив паузу. Очі його блищали, щоки горіли. Він струнко, по військовому, випростався, підійшов до Квятека і, поклавши йому руку на плече сказав: - Так от, пане Квятеку, я розказав вам те, чого не знають не тільки прості смертні, а навіть провідники большевицької партії. Зрозуміла річ, що віднині ви теж не є вже простим смертним. . .

- Що ви хочете цим сказати? - гукнув призириливо Квятек: - Може думаєте, що я теж вступлю у вашу... партію НКВД?

- Не думаю, а певний. Бо на вулицю ви звідси вже не вийдете таким, яким заходили сюди. Ваш шлях - або до нас, або... - голос слідчого пом'якшав: - Перестаньте, то-

варишу Квятеку! На землі вже немає сили, яка б репрезентувала революцію, крім нас. . .

- Бо ви в своїх бандитських, загарбницьких і гендлярських цілях винищили чесних революціонерів, щоб використовувати сіру, обезголовлену масу людей. Серед отого вашого брудного потоку ви видерлися на пароплав і тепер плюєте на всіх, що тонуть. . .

- Так. І вам, замість тонуть, пропонуємо місце на пароплаві. Чому не хочете? Пощо донкіхотствуете? Товаришу Квятеку! Нам відомо, що у вас четверо дітей і хвора дружина. Невже ви їх осиротите? Навсе своє життя змарнуєте і їх пустите на поневір'яння? І в ім'я чого? Щоб тільки протистояти нам, готовому апаратові революції? Протистояти самотньо й безнадійно, допомагаючи фактично фашистам і капіталістам. Але ми самі не дозволимо вже вам повернутись на ваш ганебний і шкідливий шлях. Замість ваших відсталих, донкіхотських ідей, з якими ви зайшли тепер у глухий кут, я пропоную вам шлях життя і перемог. Подивіться, яке прекрасне воно, оте життя. Слідчий підійшов до вікна і навстяж одчинив його. В кімнату повіяв іще теплий, але вже терпкий осінній вітер. З п'ятого поверху будинку одкривались вкриті осіннім золотом незорні далі. Ліси змінювались перелісками. Скошені ниви ховали в своїй одноманітності якусь особливу журливу принаду. Все це так різуче контрастувало з закуреними й засидженими кабінетами, що Квятек мимоволі здригнувся. Але пахощі просторів і волі влили в нього струм напруження й зухвалого завзяття.

- Обирайте, товаришу Квятеку, - мовив слідчий, показуючи в вікно: - або оце життя, або. . .

- Жалюгідні ви й дріб'язкові людці, - з убивчим призириством заговорив Квятек: - Смердюча черва, що поточила й погноїла великі революційні поривання народу! І ви гадаєте, що ваше нікчемне белькотання спроможне переконати тих, хто зв'язаний з життям, з свободою, з вашим могильником - робітничою клясою? Ви можете викручувати нам руки й ноги, можете виколювати очі, але зв'язку з життям ніколи не вб'єте! То тільки ваш маленький, честолюбний і нікчемний проводир, салдафон Сталін думає що коли в його руках наган, то він уже може все. Я плюю в ваші порожні й нікчемні душі! Я презираю вас!

- Ні, ти теж будеш з нами! - Пронипів слідчий: - Ти ще не спробував такого, що підкоряє кожну людину...

Квятек подивився слідчому в очі і прочитав там свій вирок. Тоді він блискавично схопив зі столу масивний шкляний каламар і запустив його в лице слідчому. Саме в цей момент пролунав постріл. Квятек відчув гарячий поштовх у плече. Він схопив стілець, виліз на вікно і з усієї сили замахнувся.

- Пролунав другий постріл і тіло Квятека, підскачивши надприродньо, пірнуло в терпку осінню свіжість.